فصلنامه پژوهش های مدیریت در جهان اسلام
شماره مجوز: ۸۵۴۹۵ شماره استاندارد بین المللی: ۶۰۹۴-۲۶۷۶ شماره هجدهم (بهار ۱۴۰۳)

راهکارهای مقابله با فتنه‌های اجتماعی از منظر صحیفه سجادیه

(تاریخ ارسال ۱۴۰۲/۰۲/۰۷ تاریخ پذیرش ۱۴۰۳/۰۳/۱۷)

نسرین برزویی

طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه امام خمینی (ره)، کرمانشاه

چکیده

فتنه در حوزه اجتماع به حوادث پیچیده‌ای گفته می‌شود که باعث غبارآلود شدن فضای جامعه شده و حق و باطل را در هم می‌آمیزد و در نتیجه سرنوشت جامعه را دستخوش تغییر و تحول می‌سازد. از این رو شناخت فتنه‌ها، زمینه‌ها و عوامل بوجود آورنده آنها و از همه مهمتر راهکارهای مقابله با آن‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است. تعالیم اسلامی همواره فتنه را مورد توجه قرار داده و راه‌های شناخت و مقابله با آن را بیان نموده‌اند. امام سجاد (علیه السلام) در صحیفه سجادیه و در قالب دعا به بیان مهم‌ترین عوامل بروز فتنه و راه‌های مقابله با آن می‌پردازند. در این مقاله تلاش شده ضمن بیان معانی فتنه، به عوامل بروز فتنه در جامعه و نیز تبین راهکارهای مقابله با آن از منظر صحیفه سجادیه پرداخته شود. بر این اساس پیروی از هوا و هوس، اختلاف و تفرقه افکنی، شبهه افکنی، فقر و ثروت پرستی از عوامل بروز فتنه شناخته شده و تمسک به قرآن و ائمه اطهار (علیه السلام)، تقوای الهی، پذیرش حاکمیت اسلامی و بصیرت و دشمن شناسی از مهمترین راهکار مقابله با آن دریافته‌های این پژوهش است که با رویکرد توصیفی- تحلیلی و با روش کتابخانه‌ای به آن پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: فتنه، فتنه‌های اجتماعی، راهکارها، مقابله، صحیفه سجادیه

مقدمه

جوامع انسانی در طول زمان و با توجه شرایطی خاص، ممکن است با پدیده‌هـایی مخـرب و به شکل‌های متفاوت رو به رو شوند یکی از این آفت‌ها، فتنه است. فتنـه در اصـل لغـت بـه معنای قرار دادن طلا یا نقره در آتش است تا خالص از ناخالص آن آشکار شود و در مفهـوم اجتماع به فعالیت‌هایی گفته می‌شود که آثار زیان باری را در سطح جامعه بوجـود مـی‌آورد. تعالیم اسلامی همواره فتنه را مورد توجه قرار داده و درباره پیامدهای ناگوار آن به مسلمانان هشدار داده‌اند: «وَ الْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ؛ فتنه شدیدتر از قتل است»[1]. فتنه در فضایی شکل می‌گیرد که گروهی حق را با باطل درآمیخته و بـه دنبـال هواهـای خـود، باعـث گمراهـی افکارعمومی می‌شوند. در تاریکی این فتنه‌ها، گاهی تشخیص حق و باطل چنان دشوار می‌شود که کمان می‌رود رهایی از آن محال است. نتیجه آن فروپاشی جامعه اسلامی و از بـین رفتن آرامش و آسایش مسلمانان خواهد بود. از این رو شناخت فتنه‌ها، زمینـه‌هـا و عوامـل بوجود آورنده و از همه مهمتر پی جویی راهکارهای مقابله با آن از اهمیت بالایی برخـوردار است. و از آن جایی که امروزه فتنه گران حوادث مهمی را در جوامـع و کشـورهای مختلـف رقم زده‌اند و حقیقت را چنان با مسائل انحرافی مشتبه ساخته‌اند که بعضاً توان تشخیص آن برای خواص نیز دشوار است. چنان که شاهد نسل کشی در فلسطین، یمن، افغانستان، عراق و ... هستیم اما باز هم برخی خود آنها را مقصر می‌دانند و می‌گویند وظیفـه‌ای در قبـال آن جوامع نداریم، لذا پرداختن به موضوع فتنه برای هوشیاری و بیداری جامعه امـری ضـروری است.

در مورد موضوع فتنه کتاب‌هایی از سوی دانش پژوهان نوشته شـده اسـت از جملـه کتـاب «نگاهی به موضوع فتنه در نهج البلاغه» از معصومه معصومی فر که موضوع در نهج البلاغـه پرداخته است و کتاب «فتنه از نگاه قران و حدیث» از علی اصغر یسقانی که علاوه بـر معنـا کردن واژه فتنه، به ویژگی‌ها و خواسـتگاه فتنـه نیـز پرداختـه اسـت و کتـاب «فتنـه‌هـای

---

۱ - سوره بقره/ آیه ۱۹۱

آخرالزمان» از محمد حسینی همین طور مقالاتی در این زمینه وجود دارد مانند: «فتنه‌های اجتماعی و راهکار برون رفت از آن» نوشته رضا مهدیانفر و «افشای طرح‌های ایجاد فتنه در قرآن کریم» از شهاب الدین ذوالفقاری و محمدجواد جاوری.

این پژوهش با هدف شناسایی زمینه‌ها و ریضه‌های بروز فتنه در جوامع و ارائه راهکارهای مناسب برای مقابله با آنها از منظر صحیفه سجادیه، به منظور جلوگیری از نفوذ این فتنه‌ها در متن جامعه نگاشته شده است، عواملی که در بروز فتنه مؤثرند؛ پیروی از هوا و هوس، اختلاف و تفرقه افکنی و فقر و ثروت پرستی و راهکارهای مقابله با فتنه‌های اجتماعی عبارت از: تمسک به قرآن و ائمه اطهار (علیه السلام)، تقوای الهی، پذیرش حاکمیت اسلامی و بصیرت و دشمن شناسی هستند.

بخش اول: مفهوم شناسی

فتنه در لغت جمع «فِتَن» به معنای داخل کردن و گداختن طلا در آتش است تا خالص از ناخالص و خوب از بد آن آشکار شود.[۱] اما واژه پژوهان افزون بر این، معانی مختلفی برای این واژه بیان کرده‌اند از جمله: آزمایش، ابتلا، مصبت، گرفتاری، عذاب، شکنجه، جنگ، سوزاندن با آتش و ...[۲] در قرآن کریم نیز کلمه فتنه در معانی متعددی چون: شرک[۳]، کفر[۴]، قتل[۵]، شکنجه آزار[۶]، بلاها و معصیبت‌های اجتماعی[۷] و ... به کار رفته است که معروف‌ترین و پرکاربردترین معانی آن یکی آزمایش و دیگری آشوب‌های اجتماعی است که تشخیص حق و باطل را مشکل می‌سازد. فتنه همچنین در اصطلاح علوم سیاسی معادل «Sedition» به

۱ - مفردات الفاظ قرآن، ج ۲، ص ۱۰.

۲ - لسان العرب، ج ۱۰، ص ۱۷۹؛ فرهنگ بندرریگی، ص ۱۵۲۶.

۳ - انعام/ ۲۳.

۴ - النساء/ ۹۱.

۵ - بقره/ ۱۹۱.

۶ - بروج / ۱۰.

۷ - انفال/ ۲۵.

مفهوم تحریص اشکار اهالی یک کشور (از طریق سخنرانی‌ها، نشریات و رسانه‌های چاپی، وسایل سمعی و بصری و عمل) به منظور بر هم زدن اساسی حکومت و شیوه‌های غیرقانونی و اعمال خشونت برای تغییر حکومت است.[۱]

اما فتنه در اصطلاح به معنای هر عملی است که به منظور آزمایش حال چیزی انجام شود و به همین جهت است که خود آزمایش و هم ملازمات غالبی آن را که عبارت است از شدت و عذاب و سختی و گرفتاری، فتنه می‌گویند که عواقب سوء آن متوجه مردودین در این آزمایش یعنی گمراهان می‌شود. در قرآن کریم نیز همه این معانی استعمال شده است.[۲] در برخی تفاسیر نیز آمده که منظور از فتنه اختلاف، دودستگی، پراکندگی. تزلزل‌های عقیدتی مسلمانان بر اثر وسوسه‌های شیطان است.

فتنه‌های اجتماعی حوادث پیچیده‌ای است که باعث غبارآلودشدن فضای اجتماعی می‌شوند و در جامعه مشکلاتی را بوجود می‌آورد. فتنه‌های اجتماعی وقتی شکل می‌گیرد که عده‌ای انگیزه خاصی دارند و راه تحقق آن را در راه اندازی یک آشوب اجتماعی می‌بینند تا در سایه آن بتوانند یک حالت ابهام آمیز، نابسامانی روانی و آشفتگی در تشخیص بوجود آورنند و به مقاصد خود برسند.[۳]

بخش دوم: نگاهی به زمینه‌های بروز فتنه

سخت‌ترین و پیچیده‌ترین حادثه‌ای که می‌تواند سرنوشت جوامع را به طور کلی دچار تغییر و تحول سازد گردباد فتنه است که هرزگاهی و به بهانه‌ای سر برمی-آورد و حیات امت‌ها را نشانه می‌رود. یکی از راه‌های تشخیص فتنه، شناخت زمینه‌های بروز فتنه است که ابعاد مختلف فتنه را برای ما روشن می‌سازد. عواملی که در بروز فتنه دخیل‌اند از قرار زیر است:

---

۱ - فرهنگ علوم سیاسی، ص ۶۱۳.

۲ - المیزان، ج ۲، ص ۸۹.

۳ - بیانات آیت الله مصباح یزدی در دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۰۱/۲۵، www.mesbahyazdi.ir

الف: پیروی از هوی و هوس

خداوند متعال جوهر وجود انسان را با غرایز و امیال مختلفی سرشته است که همه آنها حتی با وجود داشتن تضاد، در تکامل و تعالی انسان و رسیدن به هدف واحدی که خداوند برای او قرار داده، نقش اساسی دارند. زمانی که انسان این خواسته‌ها و امیال را در جای خود و در مسیر طبیعی خود به کار گیرد، در مسیر سعادت و تعالی گام برداشته است، اما زمانی که یکی از این هوس‌های درونی او از حد خود فراتر برود و با سرکشی بر قدرت عقل چیره شود، باعث هلاک انسان می‌شود. حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «وحشتناک‌ترین چیزی که از آن بر شما می‌ترسم دو چیز است: پیروی از هوای نفس که شخص را از عقل باز می‌دارد و آرزوهای دراز که آخرت را از یاد می‌برد».[۱]

هوای نفس بدترین دشمن انسان است که او را به گناه و انحراف و فتنه‌انگیزی می‌کشاند و شیطان را بر جان او مسلط می‌سازد. و باعث می‌شود انسان مواردی از خواسته‌هایش را که با موازین دینی و الهی سازگاری ندازد برای خود توجیه، و معیار سنجش اعمال را موافق با هوس‌ها و خواهش‌های نفسانی قرار دهد. امام علی (علیه السلام) آغاز پیدایش فتنه‌ها را پیروی از هوا و هوس و احکام دروغین مخالف با کتاب خدا می‌داند.[۲]

آدمی در این جهان پیوسته در معرض آزمایش و فتنه‌های فراوان است و آنچه در این جهان جاذبه‌اش شدیدتر باشد، بیشتر موجب فتنه‌ی انسان می‌شود، خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَ أَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ؛ اموال و فرزندان شما برای آزمایش شما است»[۳] مال و فرزند از چیزهایی است که میل آدمی در طیف جاذبه‌ی آن قرار می‌گیرد، از این رو در قرآن کریم آن دو را فتنه می‌خواند، سایر جاذبه‌های جهان نیز خالی از فتنه نیست. امام سجاد (علیه السلام) هواها و خواهش‌های نفسانی را مایه‌ی هلاک می‌داند و از آن به خدا پناه می‌

---

۱ - نهج البلاغه، خطبه ۴۲.

۲ - نهج البلاغه، خطبه ۵۰.

۳ - انفال/ ۲۸

برد: «وَ هَل بَینی و بَینَ عَدوٍ یُضَلِّنِی، وَ هَویَ یُوبقُنِی»[۱] «اللهم إنّی اَعُوذُ بک مِن .... و متابَعـۀ الهوی»[۲] «اللهم إنی ... أنا بإسرافِی عَلَی نَفسـی ذَلیـلٌ، عَملـی أهلَکَنِـی، و هَـوایَ أردَانـی، و شَهواتی حَرَمَتنی».[۳]

ب: اختلاف و تفرقه افکنی

یکی از شگردهای فتنه‌انگیزان ایجاد تشتت و تفرقه در سطح جامعه است. یکی جامعه متحد و منسجم سد محکمی در برابر هر نوع فتنه انگیزی است به همین دلیل اکثـر فتنـه گـران تنها زمانی به خواسته‌های خود می‌رسند که در صفوف متحد مردم شکاف ایجاد کنند. دامن زدن به اختلافات قومی و مذهبی و زبانی یک جامعه می‌تواند زمینـه مناسـبی بـرای ایجـاد فتنه فراهم سازد. ایجاد تفرقه و دشمنی میان قشرها و گـروه‌هـای مختلـف جامعـه یکـی از ترفندهای دشمنان یک نظام برای متلاشی کردن و تضعیف آن است چنان که مشهور اسـت که غربی‌ها می‌گویند: «تفرقه بیانداز، حکومت کن»[۴]

ج: شبهه افکنی

شبهه به این معناست که دو چیز از نظر معنا و ظاهر به گونه‌ای به یکدیگر شبیه باشند کـه نتوان آنها را از همدیگر تشخیص داد.[۵] در واقع به هر باطلی که شبیه حق باشد شبهه مـی-گویند. امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «شبهه، شبهه نامیده می‌شـود چـون شـبیه حـق است»[۶]

فتنه‌گران دو یا چند چیز شبیه به هم را در هم می‌آمیزند، بگونه‌ای که مردم توان تشـخیص و شناسایی آنها را ندارند، آنگاه آنچه را در نظر دارند بعنوان حق بـه مـردم مـی‌شناسـانند و

---

۱ - صحیفه سجادیه، دعای ۴۷، فراز ۹۹

۲ - صحیفه سجادیه، دعای ۸ فراز ۲

۳ - صحیفه سجادیه، دعای ۵۲، فراز ۷

۴ - شناخت استعمار، ص ۹۶

۵ - مفردات، ص ۴۴۳

۶ - نهج البلاغه، خطبه ۳۸

ایجاد انحراف می‌کنند. آنها اگر بخواهند به صورت علنی با معارف و ارزهای دینی مخالفت کنند، در همان ابتدا با شکست مواجه می‌شوند، زیرا مردم اگر بدانند سران فتنه به دنبال منافع دنیوی و کسب قدرت برای خود هستند هرگز زیر بار سخن آنها نمی‌روند، به همین خاطر فتنه گران می‌کوشند آمیزه‌ای از حق و باطل را به شکلی جذاب و تأثیرگذار به مردم ارائه دهند و لباس حق را بر تن انگیزه‌های باطل و شیطانی خود بپوشانند عمده آماج حملات آنان نیز جوانان است، که با وسایل و ابزارهای مدرن تبلیغی مثل تلویزیون، رادیو، رایانه، ماهواره و فضای مجازی، انبوهی از شبهات گوناگون را در ذهن آنان می‌ریزند. چنان که رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز به آن اشاره دارند:

«امروزه دشمن با شیوه‌ای زیرکانه در حال یک جنگ تمام عیار فرهنگی علیه ماست ... نسل جوان در حال تباه شدن تدریجی بوسیله دشمن است، دشمن روی نسل جوان که مایه تکیه و امید است با شیوه‌های گوناگون کار می‌کند ... آنچه بیش از همه خطرناک است، ذهن و روحیه جوان است».[1]

د: فقر و ثروت پرستی

فقر زمینه انواع انحرافات عقیدتی و اخلاقی را بویژه در افراد کم ظرفیت فراهم می‌سازد بسیار دیده شده افراد فقیر کلمات کفرآمیز بر زبان جاری می‌کنند و هنگامی که زن و فرزند خود را گرسنه می‌بینند، دست به هر کاری می‌زنند، قوانین اجتماعی را نادیده می‌گیرند، اخلاق انسانی را به فراموشی می‌سپارند، دست به فتنه‌انگیزی می‌زنند و برای رفع فقر خود هر کاری را مجاز می‌دانند به گونه‌ای که حتی نزدیک است به مرز کفر برسند. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمودند: «کاد الفقر أن یَکُونَ کُفراً».[2]

در مقابل افراد ثروتمندی هستند که در عین غنا و بی‌نیازی همه چیز حتی خدا و خویشتن را فراموش می‌کنند. طمع ثروت اندوزی بیشتر چشم آنها را کور کرده و کسب مال و مقام و

---

۱ - بیانات در دیدار روحانیون و طلاب تشیع و تسنن کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۳

۲ - الکافی، ج ۲، ص ۳۰۷

ثروت تمام وجودشان را پر کرده است. به گونه‌ای که ارزش‌های انسانی در نظرشان بی رنگ و بندگی خدا را از دست می‌دهند. اینان افراد کم ظرفیتی هستند که ثروت پرستی وجودشان را فرا گرفته و برای کسب ثروت بیشتر دست به فتنه و توطئه و اختلاف در جامعه می‌زنند.[۱]

بخش سوم: روش‌های مقابله با فتنه‌های اجتماعی

فتنه به عنوان یک پدیده مخرب اجتماعی در جوامع انسانی سبب آمیخته شدن حق و باطل و ایجاد فضایی غبارآلود و گمراه کننده می‌شود. برای مقابله با این فضای غبارآلود لازم است راهکارهایی را از تعالیم اسلامی استخراج و در زمان فتنه به کار بست. صحیفه سجادیه به عنوان یکی از منابع استخراج تعالیم اسلامی راهکارهایی را برای مقابله با فتنه‌ها در غالب دعا بیان فرموده است:

۱- توسل به قرآن و ائمه اطهار (علیه اسلام)

راه نجات از طوفان حوادث و انحرافات دنیای مدرن تمسک به قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) است. به طور حتم حقیقت ناب، اندیشه و مکتب فکری راستین از قرآن کریم و تعالیم آن و سبک زندگی اهل بیت (علیه اسلام) سرچشمه می‌گیرد. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در حدیثی راه عبور از فتنه‌ها را چنین بیان می‌کند: «اذا التَبسَت عَلَیکُم الفِتَنُ کَقِطَعِ الیلِ المُظلِم فَعَلیکُم بِالقرآن؛ زمانی که فتنه‌ها همچون پاره‌های شب تار، شما را در بر گرفت، به قرآن تمسک جویید.»[۲]

قرآن مانند نوری هدایتگر است که تاریکی‌های زندگی را روشن می‌سازد و جهالت و گمراهی‌ها بوسیله تبعیت و پیروی از آن زدوده می‌شود. امام علی بن الحسین (علیه اسلام)

---

۱ - پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ج ۱۳، ص ۲۴۴

۲ - بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۷

می‌فرمایند: «اللهم أنک أعَنتَنی عَلی خَتمِ کِتابِکَ الَّذی أنزلتَهُ نوراً؛ خداوندا، تو مرا بـر خـتم کردن کتاب یاری کردی، کتابی که آن را نوری درخشان فرو فرستادی»[1]

نور تنها چیزی نیست که با دیدگان درک شود بلکه تمام آنچه بوسیله آن هر نوع ظلمـت و تاریکی مانند: جهل، فقر، عدم، گمراهی و سرگردانی زدوده شود، نـور اسـت. تـلاوت قـرآن، زنگارهای زندگی را از بین می‌برد اما این نور آنگاه که هماهنگ بـا تـدبّر باشـد روشـن‌تـر و دورنماتر خواهد بود.[2]

امام سجاد (علیه السلام) سه ویژگی دیگر برای قرآن بیان می‌کند که هـر کـدام از آنهـا بـه تنهایی می‌تواند راهی برای اصلاح و درمان مفاسد جوامع بشری باشد: «و فرقانـاً فَرقـتَ بِـهِ بَینَ حَلالِکَ وَ حَرامِکَ، وَ قُرآناً اَعَربتَ بِهِ عَن شَرَائِعِ اَحکامِکَ وَ کتاباً فَصَّلتَهُ لِعِبادِکَ تَفصِیلاً»[3]

امام سجاد الائمه (علیه السلام) در اثنای ذکر شرافت و برتری قرآن، به عدم انفکاک حقیقت قرآن و عترت اشاره می‌فرماید:

«خدایا همان طور که پیامبرت را به عنوان اسوه و الگو برای هدایت بشر به سوی خود قـرار دادی و طریق خشنودی خود را از طریق اهل بیت (علیهم السلام) او روشن نمودی، پس بـر خاندان او درود فرست و قرآن را وسیله صعود ما به منازل کرامت و نردبانی برای عـروج بـه حرم سلامت و امان قرار ده و نیز آن را مایه رستگاری ما در عرصه قیامـت و نیـز وسـیله‌ای قرار ده که با آن در سرای ابدی به نعمت بی‌پایان آن نائل گردیم.»[4]

این مسئله به صورت متواتر در روایات آمده که ایـن دو (قـرآن و عتـرت) هرگـز از یکـدیگر جدایی ندارند و هر کس به آن دو تمسک جوید گمراه نمی‌شود.[5]

---

۱ - صحیفه سجادیه، دعای ۴۲، فراز اول

۲ - شهود و شناخت، ج ۳، ص ۳۱۷

۳ - صحیفه سجادیه، دعای ۴۲، فراز دوم.

۴ - صحیفه سجادیه، دعای ۴۲، فراز هشتم

۵ - حکمت نامه پیامبر اعظم (ص)، ج ۵، ص ۲۸-۳۷.

از این رو امام سجاد (علیه السلام) با معرفی اهل بیت و نثار درود و سلام بـه روان پـاک آن بزرگواران، روشنایی مسیر انسانیت را منحصر در پیروی آن مشـعل داران راه پیـامبر (صـلی الله علیه و آله) دانسته است.

۲- تقوای الهی

تقوا حالتی نفسانی، عقلانی است که انسان را در لغزنده‌ترین دام‌های شیطان نگاه می‌دارد. و این حالت نفسانی در مقابل فریب، که به معنای فرورفتن در جهل و گمراهـی و ضـد رشـد است، قرار دارد. تقوا متضمن آگاهی و مصونیت از لغـزش و در نتیجـه موفقیـت و کامیـابی است. رعایت تقوای الهی در فضای فتنه یعنی تمام تصمیم فقط براساس خشیت و تـرس از نافرمانی دستورهای الهی باشد و از مسائل شبهه ناک و شـایعات بـیش از هـر زمـان دیگـر پرهیز شود.[۱] امام سجاد (علیه السلام) با تعبیری کنایی از خداونـد مـی‌خواهـد پرهیزگـاری مطلق و بی‌نهایت به او عطا فرماید و از هدایتی به اندازه گمراهی شیطان که عامـل ضـلالت در همه عرصه‌ها و حوزه‌هاست بهره مند سازد: «اللهمَّ صَلِّ علی مُحمَّد وَ آلـهِ، وَ أمتعنَـا مِـنَ الهدی بِمثل ضَلالَتِه وَزَوِّدنا منَ التَّقوی ضِدَّ غَوَایَتِه، و اسلَک بِنا مِن التَّقی خِلافَ سَـبیلِهِ مِـنَ الرَّدی؛ خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و به قدر گمراهی شیطان، مـا را از هـدایت بهره مند ساز، و در برابر پیدا کردنش ره توشه تقوا نصیبمان فرما، و برخلاف جـاده تبـاهی-اش، ما را به راه تقوی انداز»[۲]

۳- پذیرش حاکمیت اسلامی

یکی از برازترین مسائلی که در قرآن، روایات و دعاهای معصومین (علیه السـلام) بـه چشـم می‌خورد این است که پیوسته انسان‌ها را از تمایل به طاغوت و طاغوتیـان بـاز مـی‌دارد. «...

۱ - شهود و شناخت، ج ۲، ص ۱۳۱.

۲ - صحیفه سجادیه، دعای ۱۷، فراز پنجم.

يُرِيدُونَ أن يَتَحَاكَمُواْ إِلىَ الطَّاغُوتِ وَ قَدْ أُمِرُواْ أن يَكْفُرُواْ بِهِ؛ آنها می‌خواهند محاکمه ر نزد طاغوت ببرند، با این که به آنها امر شده به طاغوت کفر بورزند.»[1]

جامعه بشری نیازمند داشتن زندگی اجتماعی است و آن زندگی بدون حاکمیت و تشکیل دولت ادامه نمی‌یابد، از این رو باید در اسلام براساس چهارچوب قرآن و سنت، دولت تشکیل گردد. زیرا اگر اسلام شاکله حکومتی نداشته باشد احکام اسلامی در آن پیاده نمی‌شود و مردم ناچارند برای گرفتن حق خود به ظالم مراجعه کنند در حالی که در اسلام از این کار منع شده‌اند: «وَ لَا تَرْكَنُواْ إِلىَ الَّذِينَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ...؛ به ستم گران تکیه نکنید که عذاب آتش دامنگیر شما خواهد شد»[2]

بنابراین جامعه اسلامی ناگزیر از تشکیل و پذیرش حکومت است و از آنجا که فتنه گران در جامعه اسلامی با نقاب دین به فتنه گری و آشوب دست می‌زنند، وجود رهبری الهی برای خنثی کردن توطئه آنان بسیار ضروری است، رهبری که دارای قدرت و اقتدار و توان سرکوب غاصبان باشد.

امام زین العابدین (علیه السلام) برای یاران و پیروان امامان معصوم (علیهم السلام) قدرت و غلبه بر دشمنان را از خداوند درخواست می‌کند تا بتوانند حکومتی را که توان لازم برای حفظ حکومت حق و سرکوب مخالفان باطل داراست، اداره کند:

«خدایا جانب امام معصوم را برای بهره مندی دوستان و اولیای خود قرار ده و قدرت او را بر دشمنانش مسلط گردان و مهربانی و رحمت و دلسوزی و رأفتش را به ما ارزانی کن، ما را برای او سخن شنو و فرمان بردار قرار ده، تا به خشنودی‌اش کوشا و در یاری و دفاع از او، مددکاری باشیم، بدین وسیله به تو و پیامبرت دوردهایت بر او و خاندانش باد تقرب جوییم»[3]

---

۱ - سوره نسا، آیه ۶۰.

۲ - سوره هود، آیه ۱۱۳.

۳ - صحیفه سجادیه، دعای ۴۷، فراز ۶۳.

از این دعا پیداست که وظایف رهبری و حفظ نظام مسلمانان رنج و زحمت فوق العاده‌ای دارد که گذشته از یاری مردم، مدد از مبدأ متعالی را طلب می‌کند. همین طور امام (علیه السلام) وظیفه مردم می‌داند که در یاری و نصرت امام زمان کوشا باشند و در اطاعت از فرمان او کوتاهی نکنند. زیرا امام تا آن زمان که مردم مطیع و آماده یاری نباشند، قدرت چندانی نخواهد داشت. بنابراین دخالت مردم و رأی آنها در شکل گیری حکومت بسیار مؤثر است. مسئله ولایت فقیه نیز که مورد تأیید و امضای شرع مقدس و امامان می‌باشد به همین گونه است و رأی مردم برای قدرت فقیه است که دست او را برای حکومت و اجرای احکام الهی باز می‌گذارد.[۱]

۴- بصیرت و دشمن شناسی

یک جامعه اگر بخواهد از فتنه‌ها و فریب فتنه گران در امان بماند، باید برای ارتقای آگاهی و بالا رفتن معرفت خود بکوشد. چرا که جامعه‌ی ناآگاه و کم معرفت، به راحتی تحت تأثیر فضای ایجاد شده قرار می‌گیرد و بازیچه‌ی فتنه گران خواهد شد. مقام معظم رهبری در تحولات گوناگون بر افزایش بصیرت تأکید داشتند و مردم را به بصیرت افزایی فرا می‌خوانند: «در زندگی پیچیده اجتماعی امروز، بدون بصیرت نمی‌شود حرکت کرد. جوان‌ها باید فکر کنند، بیاندیشند، بصیرت خودشان را افزایش بدهند، معلمان روحانی، متعهدان وجود در جامعه‌ی ما از اهل سواد و فرهنگ، از دانشگاهی و حوزوی، باید به مسئله بصیرت اهمیت بدهند بصیرت در هدف، بصیرت در وسیله، بصیرت در شناخت دشمن،، بصیرت در شناخت موانع راه، بصیرت در شناخت راه‌های جلوگیری از این موانع و برداشتن این موانع؛ این بصیرت‌ها لازم است.»[۲]

دشمن شناسی از بزرگترین عوامل موفقیت انسان است. چون باعث می‌شود به دام شیطان مبتلا نگردد و از نقشه‌های شوم آنها آگاه و آماده دفاع باشد. امام سجاد (علیه السلام) در

---

۱ - شهود و شناخت، ج ۴، ص ۱۱۷.

۲ - بیانات در دیدار با مردم چالوس و نوشهر، ۱۳۸۸/۷/۱۵، Farsi.KHAMINEI.IR

مرکز نیرنگ و توطئه‌های حاکمان سیاسی زمان خود قرار داشتند از این رو در مناجات‌ها و ادعیه به مسائل دشمن شناسی و زمینه‌های فعالیت دشمنان و همچنین فتنه گران پرداخته‌اند برای نمونه در دعای چهل و نهم از صحیفه سجادیه که به نیایش آن حضرت برای دفع حیله دشمنان شناخته شده است این مباحث را مطرح نموده است.

نتیجه گیری

از آنچه گذشت بدست می‌آید که فتنه دارای معانی متعددی است مانند: آزمایش، قتل، عذاب، شکنجه، سوزاندن با آتش و ... با توجه به این معانی فتنه حادثه‌ای پیچیده است که می‌تواند سرنوشت جوامع را به طور کلی دستخوش تغییر و تحول سازد. عواملی که در بروز فتنه مؤثرند:

- پیروی از هوا و هوس که بدترین دشمن انسان است و او را به گناه و انحراف می‌کشاند و شیطان را بر جان او مسلط می‌سازد.
- شبهه افکنی، به این معنا که فتنه گران آمیزه‌ای از حق و باطل را به شکلی جذاب و تأثیرگذار به مردم ارائه می‌دهند، آنگاه خواسته‌های خود را پیش می‌برند.
- اختلاف و تفرقه افکنی، چرا که فتنه گران تنها زمانی به خواسته‌های شیطانی خود می‌رسند که میان قشرهای مختلف جامعه اختلاف و دشمنی ایجاد کنند.
- فقر و ثروت پرستی که در افراد کم ظرفیت باعث ایجاد انحرافات عقیدتی و اخلاقی می‌شود و برای کسب مال دست به فتنه گری می‌زنند.

برای مقابله با فتنه‌های اجتماعی راهکارهایی در آموزه‌ها و تعالیم اسلام بیان و آموزش داده شده است. از مهمترین راهکارهایی که امام سجاد (علیه السلام) در صحیفه سجادیه و در غالب دعا به ما می‌آموزد این است که: اولاً به قرآن و ائمه اطهار (علیه السلام) تمسک کنیم، زیرا راه نجات از طوفان حوادث و انحرافات تمسک به قرآن و معصومین (علیهم السلام) است. امام سجاد (علیه السلام) قرآن را نوری معرفی می‌کند که تاریکی‌های جهل و فقر و گمراهی و سرگردانی را می‌زداید و درهای تدبر و فهم را به سوی انسان می‌گشاید، ثانیاً

تقوای الهی داشته باشیم، یعنی در فضای فتنه تمام تصمیم‌ها و عملکردها تنها براساس خشیت و ترس از نافرمانی خداوند باشد و از شایعات بیش از هر زمان دیگری پرهیز شود. ثالثاً پذیرش حاکمیت اسلامی، چرا که جامعه نمی‌تواند بدون تشکیل و پذیرش حاکمیت اسلامی فتنه‌ی فتنه گران را خنثی سازد. رابعاً بصیرت و دشمن شناسی، زیرا یک جامعه برای درمان ماندن از فریب فتنه گران باید آگاهی‌های خود را بالا ببرد و جبهه‌ی دوست و دشمن را از هم بازشناسد. بنابراین توجه به زمینه‌های بروز فتنه و کشف حقیقت آن با دید عمیق در دعاهای پرمغز صحیفه سجادیه و نیز توجه به راهکارهای مقابله با فساد و فتنه در آن می‌تواند جامعه را از فروپاشی و گرفتار شدن در دام فتنه نجات دهد.

با توجه به اهمیت موضوع فتنه و نقش آن در تغییر و تحول جوامع و از بین بردن آرامش و آسایش مسلمانان، پیشنهاد می‌شود پژوهشگران در پژوهش‌های تحقیقی خود موضوع فتنه را در همایش‌ها و کنفرانس‌های ملی و بین المللی و نیز با برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی مورد توجه قرار داده و به آگاهی افکار عمومی بیفزایند.

منابع و مآخذ

قرآن کریم و نهج البلاغه

۱) صحیفه سجادیه، ترجمه محمد مهدی رضایی، آستان قدس رضوی، چاپ سوم، قم، ۱۳۹۳.

۲) ابن منظور، محمد بن مکرم بن علی، لسان العرب، دار احیاء، بیروت، لبنان، ۱۴۰۸ق.

۳) اسکندری، مصطفی، شناخت استعمار، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، قم، ۱۳۸۹.

۴) آخوندی، مصطفی، کالبدشکافی فتنه از منظر امام علی (ع)، زمزم هدایت، چاپ اول، قم، ۱۳۸۹.

۵) آقابخشی، علی، افشاری راد، منیر، فرهنگ علوم سیاسی، انتشارات چاپار، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۳.

۶) بندرریگی، محمد، فرهنگ بندرریگی، انتشارات علمی، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۸.

۷) حاجی خانی، علی و بیدسرخی، علی، راهکارهای مبارزه با فتنه‌های اجتماعی با تکیه بر آیات و روایات، پژوهشنامه معارف قرانی، تهران، ۱۰۲۳-۲۰۱۵- ۲۲۰۵۴/RJQK و ۱۰، ۱۳۹۲.

۸) خسروی، غلامرضا، مفردات الفاظ قرآن، انتشارات مرتضوی، چاپ اول، تهران، ۱۳۶۹.

۹) طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، قم، ۱۳۷۴.

۱۰) عادلی (حسینی)، جعفر، راهکارهای عملی اخوت اسلامی در افغانستان، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۸.

۱۱) کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، اصول کافی، مصحح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، دارالکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، تهران، ۱۴۰۷ق.

۱۲) مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، مؤسسه الوفاء، بیروت، ۱۴۰۴ق.

۱۳) محدی ری شهری، محمد، حکمت نامه پیامبر اعظم (ص)، پژوهشکده علوم و معارف حدیث، دارالحدیث، قم، ۱۳۸۶.
۱۴) محمد، حسینی، بهاران چی، فتنه‌های آخرالزمان، بینش آزادگان، اصفهان، ۱۳۹۰.
۱۵) معصومی فر، معصومه، نگاهی به موضوع فتنه در نهج البلاغه، انتشارات بنیاد نهج البلاغه، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۹.
۱۶) مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، پیام امیرالمؤمنین (ع)، دارالکتب الاسلامی، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۸۶.
۱۷) ممدوحی کرمانشاهی، حسن، شهود و شناخت، (ترجمه و شرح صحیفه سجادیه)، مؤسسه بوستان کتاب، چاپ چهارم، قم، ۱۳۸۸.
۱۸) یسقانی، علی اصغر، فتنه از نگاه قرآن و حدیث، تاریخ و فرهنگ، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۱.

- **سایت ها**

Farsi.KHAMINEI.IR
پایگاه اطلاع رسانی آثار حضرت آیت الله مصباح یزدی، www.mesbahyazdi.ir